

לחשוב שהפקרתי אותך, בעוד שהייתי יכול להציל אותך
[c] אילו הייתי מוכן לשלם מכיס. מה יכול להיות יותר מכייש
מאדם שמעריך כסף יותר מחברים? הרי רוב האנשים לא
יאמינו כי אנחנו השתוקקנו שתצא מכאן וכי אתה עצמך
סירבת לכך.

סוקרטס: יקירי, מדוע צריך להיות לנו איכפת מה חושב
"הרוב"? האנשים הנכונים, אלו שדעתם ראויה יותר
להערכה, יאמינו כי הדברים נעשו בדיוק כפי שנעשו.

[d] קריטון: אבל אתה רואה עד כמה צריך להתחשב גם בדעותיו
של הרוב. הנה, המצב הנוכחי מוכיח בעליל שהרוב מסוגל
לעולל לא רק נזקים קטנטנים, אלא כמעט את הגדולים
ביותר, אם אדם הוציא לעצמו אצלם שם רע.

סוקרטס: הלוואי שהמונים היו מסוגלים לעולל את הנזקים
הגדולים ביותר, קריטון, כי אז הם גם היו מסוגלים לעשות
את המעשים הטובים ביותר, וזה היה נפלא. אבל האמת
היא שהם אינם יכולים לעשות לא את זה ולא את זה.
הם אינם מסוגלים להפוך אדם לחכם וגם לא לטיפש, וכל
מעשיהם מכוונים על-פי המקרה.

[e] קריטון: שיהיה כך. אבל האם אני צריך להכין שאתה דואג
לי ולשאר חבריך וחושש שאם תימלט, הסחטנים ירדו
לחינו על שהברחנו אותך וניאלץ להפסיד את כל רכושנו,

¹ סחטנים (*sukphantai*) — כמרינה שבה התביעה בעניינים ציבוריים
(*graphe*), או כתבי-אישום) נעשתה לרוב על-ידי אורחים מן השורה, היו
ה"סחטנים" (או כמובן מצומצם יותר, ה"מלשינים") עושים אורחים
על-ידי תביעה שבאמצעותה היו משיגים נגמול כספי, או שהיו סוחטים
את מי שרצה להימנע מחביעה.

או סכום כסף גדול, ואולי נוסף על כך נקבל עוד עונש?
[45a] אם אתה חושש ממשוהו כזה, הירגע! יש לנו זכות מלאה
ליטול את הסיכון הזה כדי להציל אותך, ואפילו סיכון גדול
יותר. שמע בקולי, אל תנהג אחרת.

סוקרטס: כן, אני מוראג מזה, וגם מסיכוח אחרות.

קריטון: אז אל תחשוש. יש אנשים שמוכנים לחלץ אותך
מפה בעד סכום לא גדול. ומלבד זאת, אתה לא רואה כמה
קל ולא יקר לקנות את הסחטנים האלה? אני מעמיד את

[b] כספי לרשותך, ואני חושב שדי בו. אם אתה בכל זאת
דואג לי וחושב שלא מן הראוי שתבזבז אותי, כמה אורחים
הנמצאים כאן בעיר מוכנים לתת מכספם. אחד מהם, סימיאס
הקבאני, הביא אתו סכום גדול במיוחד למטרה הזאת, גם

קבס¹ מוכן לתרום ועוד רבים אחרים. אז, כמו שאמרתי,
אל תהסס להציל את עצמך בגלל פחדים כאלה, ואל תהיה
מוטרד בגלל מה שאמרת בבית-המשפט², שלא תדע מה

[c] לעשות עם עצמך כשתצא לגלות. בכל מקום שאליך תגיע
יאהבו אותך. ואם תרצה ללכת לתסליה, יש לי שם כמה
חברים שיעריכו אותך מאוד ויגנו עליך, כך שאף אחד לא
יעיק לך שם.

ועוד רבר, סוקרטס. אני לא חושב שהמעשה שאתה
מנסה לעשות הוא צודק — לבגוד בעצמך כשיש לך

¹ סימיאס הקבאני... גם קבס (*Sinnias... Kebes*) — סימיאס וקבס
בני קבאי היו תלמידיו של סוקרטס ולפני-כן תלמידיו של פילולאוס
הפיקגורא. הם מוזכרים בפירוש כמי ששהו עם סוקרטס ביום מותו,
ובאתרו דיאלוג הם גם מופיעים כבני-השיח העיקריים של סוקרטס.
² מה שאמרת בבית-המשפט — ראו נאום ההגנה 37c-d.

אפשרות להינצל; הרי כך אתה מביא על עצמך בדיוק את
אותם דברים שאויביך ישמחו להביא עליך, ובעצם הביאו
עליך כשרצו לחסל אותך.

[d] יתרה מזו, לדעתי אתה בוגד בילדיך: כי אף-על-פי שיש
לך אפשרות לגדל ולחנך אותם נוטש אותם, ולא איכפת
לך מה יקרה להם. ככל הנראה, גורלם לא יהיה שונה מן

הגורל הרגיל של יתומים. כן, או שאסור לעשות ילדים, או
שצריך להתמסר לגידולם ולחינוכם, ולי נראה שאתה כחרת
בדרך הקלה. אדם מוכרח לבחור את הנוטיב שבו יבחר האיש

הטוב והאמיץ, במיוחד אם לדבריו דאג כל חייו למידה
הטובה! למען האמת, אני מתכייש שבכילך ובשכילנו,
[e] חבריך. כל מה שקרה לך עלול להיראות כאילו נבע מתוך

איוושהי ורכרוכיות מצידנו: ראשית, הגשת כתבי-האישום
לביית-המשפט כשאפשר היה למנוע זאת; שנית, האופן
שבו התנהג המשפט; ולבסוף — הסיוע המגוון הזה,

שנראה כאילו איפשרנו לך לחמוק מאיתנו בגלל פחדנות
ורכרוכיות מצידנו, מפני שאנחנו לא הצלנו אותך ואתה לא
[46a] הצלת את עצמך כשהדבר היה אפשרי ובר-ביצוע, אילו היה
בנו שמץ תועלת.

סוקרטס: דאג שכל העניין הזה, שבין כה וכה מדיף ריח
רע, לא יבייש אותך ואתנו. החלט, יותר נכון, אין כבר זמן
להחליט אלא לבצע את ההחלטה — החלטה אחת ויחידה!

הכול צריך להתבצע בלילה הבא. אם נמשיך ונתמהמה, זה
לא יצא לפועל, ולא תהיה עוד הזדמנות. סוקרטס, שמע לי

¹ על המידה הטובה (*areté*), ראו: נאום ההגנה, הערה בעמ' 60.

ועשה בדיוק מה שאני אומר לך.

[b] סוקרטס: קריטון ידירי, הרגאה שלך ראויה להערכה רבה אם
יש בה מן ההגינות; אבל אם לא, ככל שהיא גדולה יותר
כך היא יותר בעייתית. אנחנו צריכים לבדוק אפוא האם יש

לנהוג כעצתך או לא. אחרי הכול לא מדובר רק בפעם
הזאת, אלא אני פועל כך תמיד: אני אדם שאינו מקשיב
לעולם לשום דבר בתוכי, חוץ מאשר לעיקרון¹ שלאחר

בדיקה מתגלה לי כטוב ביותר.
אינני יכול להשליך עכשיו את העקרונות שדגלתי בהם
לפנים רק בגלל מה שקרה לי. לא, הם נראים לי די דומים,

[c] ואני מעריך ומכבד אותם כמו אז. אם אנחנו לא יכולים
להעלות בדעתנו כמצב הנוכחי עקרונות טובים מהם, מובטח
לך שלא אסכים אתך, אפילו אם כוחו של ההמון יפחיד

אותנו — כאילו אנחנו ילדים — עם יותר שדים מן השדים
שהוא מנסה בנו עכשיו: מעצרים, הוצאות להורג והחרמות
רכוש.

או איך נבדוק את העניין בצורה השקולה ביותר? אולי
ניקח קורס² כול את הטענה שלך בדבר הדעות של האנשים.³

[d] האם תמיד היה זה עיקרון מתקבל על הדעת שלחלק מן
הדעות צריך להקדיש תשומת-לב ולחלק לא? או אולי הוא

¹ "עיקרון" הוא כאן תרגום המונח *Jogos*. תרגום זה אומנם מותח את
גבולות המונח, אבל אני מקבל כאן את דעתו של Gallop (עמ' 104):
"את המלה שתורגמה כאן 'עיקרון' (*Jogos*) אפשר להבין גם כ'שיעור',
וכך אכן אנתנו נוהגים לעיתים להרגם כאן. אבל בקטע שלפנינו סוקרטס
חושב כנראה על עקרונות האמורים להנחות אותו בפעולותיו, ולא על
טיעונים שמהם העקרונות הללו מקבלים את ביסוסם."
² בדבר הדעות — ראו לעיל, 44c-d.

היה מתקבל על הדעת לפני שנגוד עלי למות, אבל עכשיו מסתבר שהוא נטען סתם מן השפה ולחוץ, ובעצם אינו אלא שטות ילדותית? קריטון, אני רוצה לבדוק יחד אתך אם עכשיו, במצבי הנוכחי, העיקרון נראָה לי איכשהו שונה, או שהוא אותו עיקרון, והאם אנחנו צריכים להיפטר ממנו או לציית לו.

ככל הידוע לי, אנשים החושבים שהם מדברים דברי טעם דגלו תמיד בעיקרון שהזכרתי קודם: שלחלק מן הדעות [c] שבהן אנשים מחזיקים יש להתייחס ברצינות, ולחלק לא.

בשם האלים, קריטון, האם אין זה עיקרון מתקבל על הדעת? עד כמה שאני יכול לדאות אתה לא עומד למות מחר, והצרה הזאת לא אמורה לערער את כושר השיפוט [47a] שלך. אז תחשוב: האם לדעתך זהו עיקרון סביר, שלא את כל הדעות צריך לכבד, אלא חלק בן וחלק לא? ולא את דעותיהם של כל האנשים, אלא של חלק מהם בן ושל חלק מהם לא? מה אתה אומר? זהו עיקרון מתקבל על הדעת? קריטון: כן, מתקבל על הדעת.

סוקרטס: אז צריך לכבד את הדעות המועילות, לא את הגרועות?

קריטון: נכון.

סוקרטס: והדעות המועילות שייכות לבעלי-התבונה, והגרועות לחסרי-התבונה?

קריטון: איך אפשר שלא?

סוקרטס: עכשיו, מה בנוגע לדוגמאות שאני רגיל להביא:¹

¹ הדוגמאות שאני רגיל להביא — סוקרטס מתייחס לדוגמאות הרגילות,

האם מתעמל מקצועי צריך להתייחס בתשומת-לב למחמאה, [b] לגנאי ולדעה של כל אדם, או של אדם אחד בלבד — של מי שהוא רופא או מאמן? קריטון: של אדם אחד.

סוקרטס: מכאן שהוא צריך לחשוש מן הגינאי ולצפות למחמאות של אותו אחד, לא של הרוב.

קריטון: ברור.

סוקרטס: אם כן, עליו לפעול ולהתאמן, לאכול ולשתות בדרך שמתווה לו האחד, המאמן המומחה, לא בדרך שמתווה הרוב.

קריטון: בריוק.

סוקרטס: יפה. ואם לא יציית לאחד ולא יכבד את דעתו [c] ואת מחמאותיו, ולעומת זאת יכבד את דעת הרוב שאינו מומחה, לא עלול לקרות לו משהו רע?

קריטון: ללא ספק.

סוקרטס: ומהו הרע הזה? על מה הוא משפיע? על איזה חלק באדם שאינו מציית?

קריטון: ברור שעל הגוף, כי הוא הורס אותו.

סוקרטס: מצוין. ועכשיו, האם זה כך גם בשאר התחומים (כדי שלא נעבור על כולם), ובמיוחד בשאלות שבהן אנחנו עוסקים עכשיו — שאלות של צדק ועוול, יפה ומכוער, טוב ורע? האם עלינו לנהות אחר דעת הרוב ולחשוש [d] ממנה, או אחר דעתו של האחד — בהנחה שקיים מומחה

שאינו מוכרח כדאיילוג זה אך בוודאי ידועות לקריטון משיחות קודמות.

כזה — שמפניו אנחנו צריכים להתכייש ולחשוש יותר מאשר מפני כל האחרים? ואם לא נלך בדרכיו, האם לא נקלקל וננהרס את אותו חלק שמשתפר על-ידי הצדק ונשחת על-ידי העוול? או שאין בסיס לטענה הזאת?

קריטון: אני דווקא מאמין שיש.

סוקרטס: הלאה. אם בגלל אי-ציות לדעת המומחים נשחית את אותו חלק בנו שמשתפר על-ידי הבריאות ומתקלקל על-ידי המחלה, האם כדאי לנו לחיות כשהוא מקולקל? [c] "הוא" פירושו כמובן הגוף. נכון?

קריטון: נכון.

סוקרטס: אז כדאי לנו לחיות עם גוף מקולקל ופגום?

קריטון: בשום אופן לא.

סוקרטס: אבל כדאי לנו לחיות עם אותו חלק פגום שהעוול הורס אותו והצדק מיטיב עמו? או שלדעתנו אותו חלק בנו שהעוול והצדק הם מעניינו — ויהיה הוא איזה חלק שיהיה — נחות מן הגוף? [48a]

קריטון: בשום אופן לא.

סוקרטס: אלא יותר חשוב?

קריטון: הרבה יותר.

סוקרטס: לכן, אישי הטוב, אנחנו לא צריכים לדאוג כל-כך מה יגיד עלינו הרוב, אלא רק מה יגיד המומחה לענייני צדק ועוול, רק הוא, והאמת עצמה.² אם כך, טעית כשהצעת

¹ החלק שמשתפר על-ידי הצדק ונשחת על-ידי העוול — כלומר הנפש או הנשמה (*psyche*). ראו פיידון, הערה כ"מ' 133.

² והאמת עצמה — סוקרטס עושה כאן "האנשה" של האמת, כמו למשל בנאום ההגנה, 39b.

בהתחלה שנשקול את דעת הרוב בענייני צדק, יופי וטוב, והיפוכם. "זאף-על-פי-כן", יטען הטוען, "יש להמון היכולת להרציאנו להורג".

קריטון: אין ספק, סוקרטס, יהיה מי שיטען את זה. [b] סוקרטס: אמת. אבל, אישי המופלא, העיקרון שדנו בו עדיין נראה לי שריר כמו קודם. עכשיו בָּחַן גם את העיקרון הבא, אם מבחינתנו עדיין הוא תקף: שהחיים אינם הדבר החשוב ביותר, אלא החיים הטובים.

קריטון: כן, הוא תקף.

סוקרטס: ושהחיים הטובים זהים לחיי כבוד ולחיי צדק, זוהי קביעה תקפה או לא?

קריטון: תקפה.

סוקרטס: יפה. מאחר שאנחנו תמימי-דעים, אנחנו צריכים לבחון האם מן הצדק הוא, או לא, שאנסה לצאת מכאן אף-על-פי שהאתונאים לא זיכו אותי. אם מן הצדק הוא, [c] ננסה; אבל אם לא, נזנח את הרעיון.

ולגבי השיקולים שאתה מעלה בנוגע להוצאת כספים, שם טוב וגידול ילדים, אני חושש, קריטון, כי אלה הם השיקולים של אנשים שהורגים בקלות ובאותה קלות היו מחזירים לחיים, אילו יכלו, והכול בלי טיפת שכל. כן, הכוונה להמונים. לנו, מכל מקום, היות שהעיקרון מחייב אותנו, לא צריך להיות שום שיקול חוץ מן השיקול שהזכרנו

כרגע: האם נפעל בצדק — קְמִלְטִים ונמלטים כאחד — [d] אם ניתן כסף וטובות הנאה לאנשים שיחלצו אותי מכאן, או באי-צדק. אם נמצא שאם נפעל כך אנחנו פועלים באי-צדק,

אסור לנו בשום אופן להעדיף ולפעול באופן זה במקום למות או לסבול כל עונש אחר אם נישאר ונשב בחיובק ידיים.

קריטון: מילים יפות, סוקרטס. אבל בוא ונברר מה אנחנו צריכים לעשות.

סוקרטס: נברר זאת ביחד, ואם אתה יכול לחלוק על דברי בדרך כלשהי, עשה זאת, ואני אשמע לך. אבל אם אינך יכול, הפסק כבר לחזור שוב ושוב על אותו רעיון, שעלי לברוח מכאן בניגוד לרצון האתונאים. ראה, חשוב לי מאוד לפעול רק אחרי שאשכנע אותך, לא בניגוד לרצונך. אז בדוק אם השאלות הזאת מקובל עליך, והשתדל להשיב על השאלות שלי בהתאם למה שאתה חושב באמת.

[49a] קריטון: בסדר, אשתדל.

סוקרטס: האם הטענה שלנו היא שאסור בשום אופן לעשות עוול בכוונה, או שבנסיבות מסוימות מותר ובנסיבות אחרות אסור? האם עשיית עוול לעולם אינה מעשה טוב ויפה, כמו שהסכמנו לעיתים קרובות בעבר? ואולי כל הסכמינו הקודמים התנדפו להם בימים האחרונים? קריטון, האם ייתכן שאתה ואני, בגילנו, בילינו כל-כך הרבה זמן בדיונים רציניים בלי להבחין שלמעשה איננו שונים מילדים? האם מה שנהגנו לומר לפני תקף מעל הכול — בין שרוב האנשים מסכימים לך ובין שלא, וגם אם ניאלץ לעבור דברים קשים או קלים יותר — האין זו עובדה שבכל הנסיבות עשיית עוול היא מעשה רע המבייש את עושהו? כן או לא?

קריטון: כן.

סוקרטס: אז אסור לעשות עוול.

קריטון: אסור.

סוקרטס: ולכן גם אסור למי שנעשה לו עוול להחזיר עוול, כמו חושבים רוב האנשים, מפני שאסור לעשות עוול.

[c]

קריטון: כנראה אסור.

סוקרטס: מה דעתך: מותר לפגוע בזולת, או לא?

קריטון: מה פתאום, סוקרטס.

סוקרטס: ואם אדם נפגע, האם מן הצדק שיפגע בחזרה, כמו שטוען הרוב, או לא?

קריטון: ודאי שלא.

סוקרטס: כי פגיעה בבני-אדם אינה שונה במאומה מעשיית עוול להם.

קריטון: אמת.

סוקרטס: אז אסור להחזיר עוול תחת עוול או לפגוע באדם, ויהיה מה שיהיה הסבל שסבלנו מידי. קריטון, אם אתה מסכים לזה כדאי שתזוהר, כי אתה עלול להסכים לרעיון שמנוגד לדעתך. ברור לי שמעטים מחזיקים בדעה הזאת ומעטים יחזיקו בה. ביניהם לבין אלו שאינם מחזיקים בה אין שום בסיס לדיון, ואין הם יכולים אלא להביט בכוח אלו על עמדותיהם של אלו. לכן שקול בכובד-ראש אם אתה שותף לדעתי ומסכים כי נקודת-המוצא לדיון שלנו צריכה להיות שלעולם אין לעשות עוול או להחזיר עוול תחת עוול, ומי שנפגע אסור לו להתגונן על-ידי פגיעה בחזרה. אשר לי, זו היתה השקפתי בעבר, ואני עדיין מחזיק בה:

[c]

אם אתה חושב אחרת — נְבִר, אני רוצה לשמוע. אבל אם נקודת-המוצא הזאת מקובלת עליך, הקשב למהלך הבא.

קריטון: היא מקובלת עלי ומוסכמת. הלאה.

סוקרטס: יפה. אציג אפוא עכשיו את המהלך הבא, יותר נכון, אשאל: האם אדם צריך לקיים הסכמים שהסכים עם זולתו — בתנאי שהם צודקים? — או שהוא רשאי להפר אותם?

קריטון: הוא חייב לקיים אותם.

סוקרטס: אם כך, שים לב לתוצאה. אם נצא מכאן בלי לשכנע את העיר, האם נפגע בכמה אנשים, ודווקא באלו שבהם צריך לפגוע פחות מכול, או לא? והאם נעמוד בהסכמים שלנו — בתנאי שהם צודקים — או לא?

קריטון: אני לא יכול לענות על שאלתך, סוקרטס, כי אני לא מבין אותה.

סוקרטס: טוב, בדוק את זה כך: אם — כשנסה לברוח מכאן, או קרא לזה איך שתקרא — יבואו אלינו החוקים והמדינה, יעמדו מולנו ויאמרו: "אמור לנו, סוקרטס: מה בכוונתך לעשות? האם באמצעות המעשה שאתה עומד לעשות אינך מתכוון להרוס, עד כמה שהדבר תלוי בך, אותנו, החוקים, ואת העיר כולה? נדמה לך שעיר יכולה להמשיך ולהתקיים ועדיין לא לקרוס ולהתמוטט אם לפסקי-הדין שלה אין שום כוח, ותוקפם מתבטל על-ידי יחידים?" קריטון, איזו תשובה יש לנו לשאלות האלה ולשאלות דומות להן? כי

[50a]

[b]

¹ בתנאי שהם צודקים — תנאי חשוב שביסודו עומדת התפיסה כי החובה לעיית לחוק אינה מוחלטת. ראו דיון מקיף בספרו של: R. E. Allen, *Socrates and Legal Obligation*, Minneapolis, 1980.

מישהו — במיוחד נציג העיר — יכול לקום ולומר דברים לא מעטים שבשבח החוק שאנחנו פועלים לחיסולו, החוק הקובע שלפסיקות יש תוקף. אולי נענה: "העיר עשתה לנו עוול, היא לא שפטה אותנו ביושר?" כך נענה?

קריטון: כן, כך נענה.

סוקרטס: ומה אם החוקים יאמרו: "סוקרטס, גם זה היה כלול בהסכם בינינו ובינך, לא כך, שהסכמת לקבל את כל פסיקותיה של העיר?" אם אתפלא על דבריהם, אולי יאמרו:

"סוקרטס, אל תתפלא על דברינו, אלא ענה לנו, אחרי הכול אתה רגיל בשאלות ותשובות. בבקשה ממך, איזה דופי מצאת בנו ובעיר, שאתה מנסה להרוס אותנו? ראשית, לא

[d]

אנחנו הבאנו ללידתך? לא באמצעותנו נשא אביך את אמך לאשה והוליד אותך? אמור לנו, יש לך ביקורת כלשהי על אחדים מאיתנו — החוקים העוסקים בנישואין?" "לא, אין לי ביקורת", אומר. "ומה בדבר החוקים שעוסקים בגידול ילדים ובחינוכם, אשר לאורם גם אתה התחנכת?

האם החוקים האמנויים על כך לא הנחו היטב את אביך כאשר הורו לו לחנך אותך באמנויות ובחינוך גופני?"

[e]

"הנחו היטב", אני אומר. "יפה, ועכשיו, הואיל ונולדת, גודלת וחונכת, האם תוכל, קודם-כול, להכחיש כי אתה הצאצא והעבד שלנו, אתה וגם הורייך? ואם כך הדבר,

¹ במיוחד נציג העיר — סניגור מטעם הציבור שמתפקידו להגן על חוקים שהוצע לפסול אותם.

² באמנויות ובחינוך גופני (מילולית: כמוזיקה ובגימנסטיקה) — שני המרכיבים של החינוך האתונאי המקובל. ה"מוזיקה" הקיפה את כל הצד הרוחני של החינוך, וה"גימנסטיקה" את הצד הגופני.

האם לדעתך אתה ואנחנו שווים מבחינת הזכויות, וכל מה שנסנה אנחנו לעשות לך, מותר לך לעשות לנו בחזרה? לא היית שווה זכויות לאביך או לאדון שלך — אם היה לך — עד כדי יכולת להחזיר להם על מה שעשו לך: לגעור בהם בחזרה אם גערו בך, להכות אותם אם הכו אותך, וכך הלאה; אבל נגד מולדתך ונגד החוקים מותר לך לנהוג כך? אם ננסה לחסל אותך מתוך אמונה שזהו מעשה צודק, האם נתנה גם אתה בכל כוחך לחסל בחזרה אותנו? — את החוקים ואת מולדתך? וכשתעשה זאת, האם תטען שאתה פועל בצדק — אתה, שממש חרד למידה הטובה? האם ייתכן שאתה כל-כך חכם עד שנשכח ממך כי המולדת ראויה לכבוד, היא דגולה וקדושה יותר מאמך, מאביך ומכל אבות אבותיך, ומוערכת יותר הן עליידי האלים והן עליידי בני-אדם אשר שכל בראשם? וכן שאתה צריך לכבד אותה ולהרכין לפניך ראש ולפייס אותה בשעת כעסה יותר מאשר את אביך? אתה צריך לנסות ולשכנע אותה, נלא — עליך לקיים את כל הוראותיה. ואתה צריך לשאת בשתיקה כל עונש שהיא מטילה עליך, מלקות או מאסר; ואם היא משגרת אותך למלחמה שבה אתה עלול להיפצע או למות, אתה חייב ללכת, מן הצדק הוא. אסור לך להיכנע, או לסגת, או לנטוש את העמדה; להפך — במלחמה, בבית-המשפט ובכל מקום, אתה מוכרח לעשות את מה שהעיר או המולדת מצווה עליך, אלא אם כן תשכנע אותה שהצדק אתך. התנהגות אלימה כלפי אמך או אביך היא התנהגות לא-קדושה, לא כל שכן כלפי מולדתך.”

קריטון, איך נגיב על הדברים האלה? החוקים אומרים את האמת, או לא?

קריטון: נדמה לי שכן.

סוקרטס: “סוקרטס”, החוקים עשויים לומר, “בדוק אם יש אמת בטענה שלנו כי מה שאתה מנסה לעולל לנו עכשיו אינו צודק. אנחנו הולדנו אותך, גידלנו אותך, חניכנו אותך, ונתנו לך ולכל שאר האזרחים חלק בכל הדברים הטובים שיכולנו לתת. ועם זאת, אנחנו מודיעים לכל אתונאי הרוצה בכך — לאחור שקיבל אזרחות! ובחן אותנו ואת מה שקורה בעיר — שאם הוא אינו מרוצה מאיתנו הוא רשאי לקחת את כל רכושו וללכת לאן שלבו חפץ. אף אחד מאיתנו החוקים לא מפריע ולא אוסר על אף אחד מכם, שאנחנו והעיר איננו לרווח, להתיישב באחת מן המושבות שלנו או להגר למקום אחר? הוא יכול ללכת לאן שלבו חפץ, עם כל רכושו. לעומת זאת אנחנו אומרים שכל אחד ואחד מכם הנשאר בעיר, לאחר שראה איך אנחנו מנהלים את ענייניה ואיך אנחנו עורכים משפטים, למעשה מגיע איתנו להסכם ולפיו ימלא את כל הוראותינו. מי שאינו מצייט עושה לדעתנו עוול משולש: הוא לא מצייט לנו, מולידיו;

¹ לאחר שקיבל אזרחות — צעירים אתונאים לא קיבלו אזרחות באופן אוטומטי. כשהגיע לגיל 18 עבר כל אחד בדמוס שלו בדיקה של כשרות אזרחית (הבדיקה כללה אימות גיל ואימות האזרחות האתונאית של ההורים). לאחר שאושרה האזרחות נרשמה ברשומות הדמוס. גוד הצעיר את שעותיו ונשבע את שבועת האפפיים (המעמד החדש שאליה התקבל).

² להתיישב באחת מן... במקום אחר — ההכחנה היא בין הגירה לאחת מן המושבות (קולוניות) של אתונה לבין הגירה למקום שלאנתנה לא היתה שליטה עליה.

הוא לא מצייט לנו, מטפחיו; ואף-על-פי שהסכים לציית לנו הוא קמרה את פינו ואינו מנסה לשכנע אותנו בטענותיו אם אנחנו טועים, אף-על-פי שאנחנו מציעים לו חלופה ואיננו דורשים באכזריות למלא את הוראותינו, אלא מרשים לו לבחור אחת משתי אפשרויות: או לשכנע אותנו, או לעשות כדברינו. אבל הוא שולל את שתיהן. אנחנו טוענים, סוקרטס, שגם אתה צפוי להאשמות הללו אם תבצע את זממך, ואתה צפוי להן יותר מאשר רוב האתונאים.”

ואם אשאל: “מדוע?”, סביר להניח שהם יגערו בי במידה רבה של צדק ויטענו שצידדתי בהסכם הזה יותר מאשר רוב האתונאים. הם יאמרו: “סוקרטס, יש לנו הוכחות חותכות לכך שהיית מרוצה מאיתנו ומן העיר. הרי לא היית שוהה בה יותר מכל האתונאים אלמלא היית מרוצה ממנה יותר מכולם. מעולם לא יצאת מן העיר לחגיגה, חוץ מפעם אחת לאיִסְתִּמוֹס¹ ולא יצאת גם לשום מטרה אחרת, חוץ ממסגרת השירות הצבאי. מעולם לא טיילת בחוץ-לארץ כמו שאר האנשים, ומעולם לא אחזה בך תשוקה להכיר עיר אחרת וחוקים אחרים: די היה לך בנו ובעירנו. בנחרצות כזאת בחרת בנו, והסכמת להיות אזרח על-פי תנאינו, עד שהולדת בעירנו את ילדיך — הוכחה לכך שאתה מרוצה ממנה. יתרה מזאת, אילו רצית, היית יכול במהלך משפטך להציע גלות כעונש חלופי, כך שאת מה שאתה מנסה לעשות עכשיו נגד רצון העיר היית יכול לעשות אז בהתאם לרצונה. אבל

¹ חוץ מפעם אחת לאיִסְתִּמוֹס — היא איִסְתִּמוֹס של היום, רצועת הכיפה המתכרת את חצי-האי הפלופונסי עם יוון עצמה. הכוונה היא כנראה למשחקים האיִסְתִּמִּיים, שנערכו שם אחת לשנתיים, בקורִינְתוֹס.

באותו זמן התייפייפת כאילו אינך מתרעם על כך שנגדו עליך למות, וכמו שאמרת העדפת מוות על גלות. והנה, כשהדברים מגיעים לידי מעשה, אינך מתבייש בהצהרותיך הקודמות ואתה מתעלם מאיתנו, החוקים, ומנסה לחסל אותנו. אתה מתנהג כמו עבד עלוב המנסה לברוח, למרות החווים וההסכמים שלך איתנו שעל-פיהם התחייבת לחיות בקרבנו כאזרח. ובכך, ענה לנו תחילה על השאלה הזאת: האם אנחנו דוברים אמת, או לא, כאשר אנחנו טוענים שהסכמת — במעשים, לא במילים — להיות אזרח על-פי תנאינו?”

קריטון, מה נאמר על זה? האם איננו חייבים להסכים? קריטון: בשם זאוס, סוקרטס, אנחנו חייבים.

סוקרטס: “אם כן, הם יאמרו, “האם אינך מפר את החווים ואת ההסכמים בינינו? הרי לא הסכמת תחת כפייה, וגם לא רומית, ולא נאלצת לשקול את העניין תוך זמן קצר אלא במשך שבועים שנה, שבהן היית יכול לקום ולהסתלק אם לא היית מרוצה מאיתנו ואם ההסכמים לא היו צודקים בעיניך. אבל לא רק שלא העדפת את סִפְרִיטָה ואת קֶרְתִּים (שבכל הודמנות אתה מציין את הממשל התקין שלהן) וגם לא את אף אחת מן הערים היווניות והזרות, אלא יצאת מכאן פחות מן הפיסחים ומן העיוורים ומשאר הנכים. ברור אפוא שהיית מרוצה מן העיר ומאיתנו יותר מאשר שאר האתונאים. כי מי מרוצה מעיר שאין בה חוקים? האם עכשיו אינך מתכוון לעמוד בהסכמים? ובכן, סוקרטס, אם תשמע בקולנו תעמוד בהם. כך לפחות לא תהפוך לבדיחה

[53a]